

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**A jogos védelem intézményének római büntetőjogi
előképei**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024/12/10

A pályamunka szerzőjeként kijelentem, hogy a dolgozat megírásához nem vettem igénybe mesterséges intelligenciát.

Tartalomjegyzék

I. Bevezető gondolatok.....	2
II. A jogos védelem tényállási elemei a praxis tükrében ma és az ókori Rómában	5
III. A jogos védelmi helyzet.....	14
A, A jogos védelmi helyzetet megalapozó támadó magatartás jellemzői.....	15
1. Jogtalan támadás	15
2. Aktív emberi magatartás.....	16
3. Megkezdett vagy közvetlenül fenyegető támadás	17
4. Befejezetlen támadás	18
B, A szükségesség és arányosság kérdésköre	19
1. Az arányosságbeli túllépés	22
2. Az ijedtség és a menthető felindulás	23
3. Az időbeliség követelménye és túllépése	25
IV. Záró következtetések.....	26
Forrásjegyzék	28
Felhasznált irodalom	30

I. Bevezető gondolatok

Amint azt Zlinszky János Római büntetőjog című művében találóan megállapítja „széles stúdium Róma büntetőjoga, lehetne vele sokat foglalkozni. Annál is inkább, mert eléggé feltáratlan terület [...] Pedig nem kevésbé alapja a mai büntetőjognak a római büntetőjog, mint a mai civiljognak a római civiljog”.¹ A romanisztikában már a kezdetektől fogva háttérbe szorult az ókori Róma „büntetőjogának” vizsgálata,² amely terjedelmét tekintve meg sem közelíti a római jogtudósoknak a *ius privatum*, azaz a magánjog körében nyújtott teljesítményét. Úgy vélem, hogy – a „joganyag” szűkebb terjedelme ellenére – mégis érdemes lenne több figyelmet szentelni az antik büntetőjogi jogintézményeknek, hiszen a történeti-dogmatikai kutatások a modern büntetőjogban is érdekes problémákat tárhatnak fel.

Ahogy a mai értelemben vett egységes büntetőjogról, úgy természetesen annak általános részéről sem beszélhetünk az ókori Rómában: azonban nem tagadható, hogy a modern büntetőjogi dogmatikának kimutatható római jogi előképei vannak. Annak ellenére, hogy egységes büntetőjogi szabályozás nem alakult ki Rómában, számos olyan rendelkezéssel találkozunk a Digestában, amelyek relevánsak számunkra büntetőjogi szempontból, különös tekintettel a jogos védelem intézményének antik előképeire.

A modern jogági tagozódáshoz képest a római magánjog és büntetőjog közötti határvonal elhalványul, ezért mai értelemben vett büntetőjogról nem is beszélhetünk az antik Rómában. Természetesen léteztek büntető jogszabályok, csupán nem alkottak élesen elkülönülő jogágot. A büntetőjogi elvek és rendelkezések azonban éppúgy megtalálhatók a kezdeti időkben a *ius civile* - *ius gentium* – azaz a kizárólag római polgárt érintő jog és más jogok – fogalompárral lefedett jogrétegek normái között, mint a principátus időszakától már határozottan, jogtagozódási kategóriaként is elkülöníthető *ius privatum* - *ius publicum* – az egyének kedvéért, hasznára hozott szabályok és köz dolgát érintő jogszabályok – előírásai sorában. Ulpianus szerint a *ius publicum* normarendszere a vallási, kultikus tevékenységre, a papokra, illetve más szakrális tisztségekre vonatkoznak, ebből következően a *ius publicum*

¹ Zlinszky János: Római büntetőjog. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997. 141. o.

² A római büntetőjog szakirodalmából lásd: Emilio Costa: *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*. Bologna, N. Zanichelli, 1921.; Carlo Gioffredi: *I principi del diritto penale romano*. Torino, G. Giappichelli, 1970.; Édouard Laboulaye: *Essai sur les lois criminelles des Romains*. Paris, A. Durand, 1845.; Ugo Brasiello: *La repressione penale in diritto romano*. Padova, E. Jovene, 1937.; Alexander Nogrady: *Römisches Strafrecht nach Ulpian*. Berlin, Duncker&Humblot, 2006.; Molnár Imre: *Ius criminale Romanum*. Tanulmányok a római jog köréből. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013.; Theodor Mommsen: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1899.; Jill Harries: *Law and Crime in the Roman World. Key Themes in Ancient History*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

magába foglalta a szakrális jogot is, illetve az alkotmányjogot, az állami szervezet jogát, *magistratusok* jogát, valamint az állami pénzügyek jogát. Ezzel szemben a *ius privatum* főleg a magánélet területét, a polgárok családi és vagyoni viszonyait szabályozta.

A büntetőjog azért is szorult háttérbe a magánjoggal szemben, hiszen a büntetőjog területére lényeges befolyást gyakorolt a politika és a közhatalom. A római büntetőjog területén nem tudott egységes, egyöntetű szabályozás megszületni, hiszen a különböző bűncselekmények tényállását és azok szankcióit eseti jelleggel állapították meg.³ A római büntetőjog nem korlátozódik a közjogi *crimenek* területére, hanem a magánjogi szférát is érinti a privátdeliktumokon keresztül. Mivel a római jogtudománynak a magánjogra jellemző jogfejlesztő tevékenysége széles körben tudott érvényesülni, indokolt lehet a büntetőjog általános részi kérdéseit is vizsgálni, hiszen annak kidolgozására itt került sor a privátdeliktumok területén. A római magánjogi kazuisztikából kirajzolódik a jogos védelem, mint büntethetőséget kizáró ok dogmatikai konstrukciója. Rómában az államhatalom csak azokat a bűncselekményeket üldözte, amelyek közvetlenül sértették a közérdeket. A magánérdekeket sértő cselekményekből deliktuális kötelelem keletkezett, amelyek következményeként a sértett – mint hitelező – kötelmi keresettel indított perben követelhetette az elkövetőtől – mint adóstól – a kiszabott *poena*, azaz büntetésösszeg megfizetését. Így a közérdeket nem sértő bűncselekmények magánjogias jelleget öltöttek, ami tovább nehezítette a római büntetőjog és magánjog egymástól történő elválasztását.⁴

A jogos védelem intézménye egy hosszú időn át tartó fejlődésen ment keresztül. Róma megalapítása előtt az alapvető szabályokat a törzsi normák alkották, melyek a törzs közössége és a környező társadalmak által elismertek voltak. A közösséget fenyegető veszéllyel szemben a törzset alkotó közösség tagjai egységesen léptek fel. Az archaikus korban a közösséget védő törzsi normák megsértésekor az elkövetőt szakrális büntetéssel sújtották. Eleinte ez a tettes feláldozását jelentette, amely gyakorlatilag ugyanolyan módon és éppen olyan ceremóniák között ment végbe, mint az áldozati állat leölése. A későbbiekben a száműzetést alkalmazták büntetésként, az elkövető azonban önszántából is száműzetésbe vonulhatott, amellyel nagy eséllyel elkerülte a halálbüntetést: a tettest azonban továbbra is átkozottnak tekintették, következtetésképpen őt a közösség normái már nem védték, vagyis bárki szabadon megölhette.⁵

³ Jusztinger János: A büntetőjogi dogmatika előképei az antik római jog kazuisztikájában. Benedek Ferenc kutatásainak tükrében In: Bíró Zsófia – Jusztinger János – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Antecessores Iuris Romani* Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezte, tanulmányok a római jog és a jogtörténet köréből, Pécs, PTE ÁJK Római Jogi Tanszékének Kiadványsorozata, 2016, 71-73. o.

⁴ Jusztinger János: A büntetőjog-dogmatika és a római jogtudomány Zlinszky János kutatásainak tükrében = *Iustum Aequum Salutare* 2016/1., 35-48. o.

⁵ Hoppár Kíra: Az állami büntetőhatalom kezdetei az antik Rómában = *Scriptura* 2016/II. 3. o., 10. o.

A törzsi szokásból átvett szankciók egy csoportjánál az egyéni vagy családi önhatalom érvényesült. Ez a fajta önhatalom szinte korlátlan a családon belül, ideértve a nem vér szerinti, hanem csupán a jog szerint befogadott családtagokat is. Az önhatalom semmiféle jogi korlátozás alatt nem állt. Korlátlan volt az önhatalom a korai időkben felszabadított rabszolgákkal szemben is, akik felszabadítójuk *cliens*évé váltak. A római polgárok idegenekkel szembeni bármiféle „akciója” is megengedett volt, hiszen az idegenek nem élvezték a római társadalom védelmét. A római polgárral szemben alkalmazott önhatalomnak azonban már volt megvolt a korlátja, ugyanis őket csak akkor szabadott megölni, hogyha arra tettükkel rászolgáltak, a velük szembeni önhatalom pedig csak a *talio* szintjéig mehetett el. A *lex talionis* szerint az elszenvedett sérülésért vagy kárért az elkövetőnek ugyanazt a sérülést kell elszenvednie: testi sértést testi sértésért, életet életért.⁶ Idővel lehetőség nyílt az okozott sérelem anyagi jóvátételére is, azaz a *compositio* fizetésére, ami a bosszú alól való mentesülés megvásárlását jelentette. A XII táblás törvény – a *Leges duodecim tabularum* – is előírta, hogy a testi sértés bizonyos fajtáinál csak akkor érvényesült a *talio* elv az elkövetővel szemben, ha a sértettel való kiegyezése eredménytelen volt.⁷

Az első római büntetőnormák a XII táblás törvényben, illetve az úgynevezett királyi törvényekben (*Leges regiae*) találhatók. A királyi törvények lejegyzésének kora vitatott, a XII táblás törvény pedig körülbelül 300 évvel Róma alapítása után keletkezett. Mindegyik törvény lejegyzése koránál ősbib normákat tartalmaz. Hangsúlyozandó, hogy a XII táblás törvény nem egy kodifikációs folyamat eredménye, hanem a szokásjog által szentesített törvények írásba foglalása. A jogos védelem már a XII táblás törvényben is megjelenik, de az Ószövetségben vagy Szolón törvényeiben is találhatunk a jogintézményre vonatkozó utalást.⁸

A későbbiek során a római jog egyre határozottabb és részletesebben kidolgozott szabályrendszere már egyértelműen megjelenítette a jogos védelem jogintézményének leglényegesebb fogalmi elemeit. A jusztiniánuszi normarendszerben megfogalmazottak nyilvánvalóvá tették, hogy a római jog a jogos védelmet a jog által megengedettnek tekintette, azaz a jogos védelmet a „jogból eredő jogos cselekményként” azonosította.⁹

A kánonjog a jogfejlődésre kiemelkedő hatást gyakorolt: ez a hatás elsősorban az emberi élet mint legnagyobb érték tiszteletében érzékelhető. A kánonjog épp ezért nem ismeri el jogos

⁶ Zlinszky János: Állam és jog az ősi Rómában. Budapest, Akadémia kiadó, 1996, 128. o.

⁷ Lex XII tab. VIII, 2: *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.*

⁸ Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései. Doktori értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, 2008, 6. o.

⁹ Belovics Ervin: Jogos védelem. PhD dolgozat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007, 56. o.

védekezésként az emberi élet kioltását, ha erre a vagyoni javak védelme érdekében kerül sor: e szabály egyértelműen az egyházjog humanista szemléletéből fakad. A kánonjogi szabályozások mindamellett nemcsak lehetővé tették más védelme érdekében történő fellépést, hanem gyakorlatilag kötelezettséggént fogalmazták meg azt. A jogos védelem középkori szabályozása az arányosság kérdéskörét, azon belül is az arányos fegyverhasználatot, vagyis a fegyveregyenlőség elvét a végletekig menően szigorúan állította fel. A fegyveregyenlőség elve alapján megtámadott a támadóval azonos fegyverrel és módon verhetette vissza a támadó cselekményt: Bartolus tanítványa, Baldus de Ubaldis a tanításában egyértelműen kifejezésre juttatta azt, hogy a megtámadottnak azonos fegyvert, illetve harcmódot kell alkalmaznia, ami sok esetben a védelmi cselekményt ellehetetlenítette.¹⁰

Dolgozatomban a jogos védelem kérdéskörét vizsgálom. Kutatásom tárgya elsősorban a római jogra terjed ki, amely kapcsán kitérek a jogintézmény kialakulására, illetve annak egyes elemeire *Digesta-fragmentumok* segítségével. Ez a módszer lehetőséget ad arra, hogy a forráshelyek elemzésével igazoljam azt a hipotézist, hogy a büntetőjogi intézkedéseknek igenis nagy jelentősége van a római jogban is, valamint, hogy ezek a források számos olyan jogintézmény előképét tartalmazzák, amelyek a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyvünkben is szerepelnek, különösen nagy figyelmet fordítva a jogos védelem jogintézményére. A modern ítélkezési gyakorlatot is alapul véve bemutatom a jogos védelem hatályos szabályozását, különös figyelemmel a jogos védelmi helyzet megvalósulásához szükséges tényállási elemekre, ezt követően pedig feltárom az antik római és a hatályos jogi szabályozás kapcsolódási pontjait, rámutatva a hasonlóságokra és az esetleges különbségekre is. Kutatásom célja, hogy rávilágítsak arra, hogy a hatályos büntetőjogi szabályozás valójában nagymértékben római jogi alapokon nyugszik, egyben igazoljam azt a feltételezést is, hogy a római jog a magánjog mellett a modern büntetőjogi dogmatikára is igen komoly hatást gyakorolt.

II. A jogos védelem tényállási elemei a praxis tükrében ma és az ókori Rómában

A II. rendű terhelt ittas állapotban a szórakozóhelyen tartózkodott. A II. rendű terheltet a szórakozóhelyen dolgozó kidobók kivezették a táncterről. Emiatt a II. rendű terhelt indulatossá vált, és a szórakozóhelyről történő távozása során a bejárat előtti területen szóváltásba került a szintén kidobóként ott dolgozó IV. rendű terhelttel és veréssel fenyegetőzött. Ezt követően a IV.

¹⁰ Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Budapest, Ad Librum Kiadó, 2009, 12-13. o.

rendű terhelt a szórakozóhellyel szemközt lévő kft. épülete előtti parkolóban legalább egy alkalommal, oldalról megütötte a II. rendű terhelt fejét.

Rövid idő elteltével a II. rendű terhelt az őt ért sérelmek miatt a szintén ittas állapotban lévő édesapja, az I. rendű terhelt és a testvére, a III. rendű terhelt társaságában az I. rendű tulajdonát képező gépjárművel leparkolt a kft. előtti parkolóban. A gépjárműből az I. rendű terhelt egy vasvillát, míg a II. rendű terhelt egy fából készült eszközt vett magához, majd mindhárman a szórakozóhely bejárata felé indultak. A kidobók ezt észlelve bezárták a szórakozóhely bejárati ajtaját. A II. rendű, az I. rendű és a III. rendű terhelt a náluk lévő eszközökkel, valamint testi erejükkel betörték a bejárati ajtó üvegét, majd az ajtót beszakítva bementek a helyiségbe, ahol rátámadtak a IV. rendű terheltekre. Ennek során a VI. rendű terhelt egy baseballütőt vett magához, azzal megütötte az I. rendű terhelt fejét. Az I. rendű terhelt a nála lévő vasvillával megütötte a VI. rendű terhelt jobb vállát, aki a földre esett, ahol a II. rendű terhelt a nála lévő eszközzel szintén megütötte őt, majd mind a ketten megrúgták a már földön fekvő VI. rendű terhelteket. Az I. rendű, a II. rendű és a III. rendű terhelt a náluk lévő eszközökkel tovább bántalmazta a már földön fekvő IV. rendű és V. rendű terhelteket. Ekkor a VI. rendű terhelt lökdösni kezdte az I. rendű, a II. rendű és a III. rendű terhelteket. Végül a szórakozóhelyen tartózkodók, valamint a IV. rendű, az V. rendű és a VI. rendű terhelt az elvett vasvillát magukhoz véve a hátsó kijáraton keresztül a MOL kút irányába elmenekültek.¹¹

A jogos védelem antik római előképeit úgyszintén a praxisból, a kapcsolódó Digesta-fragmentumokból ismerhetjük meg, melyek elénk tárják az intézmény antik megfogalmazását, korlátozását és annak ókori használatát.

Gaius D. 9, 2, 4:

Itaque si servum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.

A forráshely szövegéből egy olyan eset tárul elénk, ahol nem lehet felelősségre vonni azt az embert, aki más rabszolgáját öli meg, aki tolvaj és rá leselkedik vagy megtámadja. A támadó tolvajjal szemben megengedett a védekezés. Gaius szerint a józan ész, azaz a *naturalis ratio* veszély esetén mindenkinek megengedi az önvédelmet. „...*nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.*” A szöveg szerint mindenkinek jogában áll, hogy saját magát

¹¹ Bfv. 283/2024/10.

megvédje a közelgő veszélytől, akár a támadó személy megölésének árán is. Hiszen elsősorban mindenki a saját élete védelmében kel fel, bármilyen veszélyről vagy támadásról is legyen szó. Azért nem lesz felelősségre vonható az a védekező személy, aki a rabszolgát megölte, hiszen jogos védelmi helyzetben cselekedett, ami egy büntethetőséget kizáró ok. Tehát a bűncselekmény nem valósul meg. A ténylegesen bekövetkezett támadással szembeni védekezés megengedettsége a Digestában szereplő *regulák* értelmében kétségen kívüli elv, az idevágó tényállások ezért inkább csak a védelmi cselekmény körében a támadónak kifejtett sérelem szükségessége vagy az előidézett sérelmek arányossága kérdése kapcsán kerülnek szóba. Sokkal inkább azok az esetek jelentettek problémát, illetve érdemelnek nagyobb figyelmet, amikor is a jogtalan támadás még nem kezdődött el, de annak közvetlenül fenyegető veszélye fennáll. A kérdés, hogy megilleti-e a védekezés joga a támadástól fenyegetettet már a jogtalan támadás megkezdése előtt, vagy meg kell-e várnia annak bekövetkezését? Más rabszolgájának megöléséért kártérítés (*poena*) járna, de ez nem következik be, mert a tettes jogos védelmi helyzetben cselekedett, az igaz, hogy a támadás még nem kezdődött meg, de a rabszolga mint lesben álló fegyveres útonálló – a fragmentumban *latro* – a támadáshoz készülődött, és a tettes a fenyegető veszélyt (*periculum*) háritotta el, ami leselkedett rá. Tehát itt még nem következett be a támadás, csak a támadással való fenyegetés, a *periculum*, azaz a veszély jelenik meg. Gaius a *naturalis ratió*ra, azaz a józan észre hivatkozik, amikor a jogos védelem megengedtségét tárgyalja. A józan ész megengedi az embernek, hogy megvédje magát a veszélytől. Itt minden bizonnyal arról lehet szó, hogy Gaius észszerűbbnek tartja a jogsértés megelőzését, mint annak megtorlását. Hiszen a támadás befejezettsége után történő „védelmi” cselekmény már nem a jogos védelem körébe tartozó magatartás, hanem sokkal inkább megtorlás, amit az ókori Rómában sem tekintettek megengedettnek.

A jogintézmény eredetére vonatkozóan a jogtudományban két fontos elmélettel találkozhatunk. Az egyik teória a természetjogból származtatja a jogos védelem jogintézményét. A római jog a *ius naturale* szabályának tekintette: *vim vi repellere licet*,¹² azaz erőszakot erőszakkal visszaverni szabad. A védelmi helyzetben egy jogos pozíció áll szemben egy jogtallal. Ilyen fenyegető veszély esetén a józan ész alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy önmagát megvédje.¹³

Az alakulóban lévő Római Birodalom a súlyosabb társadalomellenes cselekményeket már korán közüldözés alá vonta, de csak lassan jutott el arra a fejlődési fokra, hogy az egyén

¹² Sály Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011, 18. o.

¹³ Nagy Ádám: A jogos védelem és a végszükség a bírói gyakorlatban. Szakdolgozat. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013, 15.o.

magánjogainak védelmét is saját feladatának tekintse. Sokáig tartotta magát ahhoz a nemzetségi társadalom korából átvett elvhez, miszerint az egyén saját maga jogainak védelmezője és bírója. A védelem eszköze pedig a magánharc, az önhatalmú jogérvényesítés. Az állami bíraskodás már a XII táblás törvény előtti időkben is jelen volt Rómában, de a magánjog területén csak fokozatosan tudta kiszorítani az önhatalmat és magára vállalni a magánjogi viták eldöntését. Az ősi római perek még magukon viselték az önhatalmú jogérvényesítés nyomait, gyakorlatilag a magánharc formális eljárásokba szorításának és állami ellenőrzés alá helyezésének voltak tekinthetők. Azonban egészen a köztársaság korának végéig nem voltak olyan jogszabályok, amelyek az önbíraskodást közbüntettnek – *crimen publicum*nak – tekintették volna, illetve nem is esett szankciók alá. Ellenben az elmélet tudatában volt annak, hogy az önbíraskodás a társadalomban zavargásokat kelt, és a békét nagy mértékben megzavarja.¹⁴

A jogintézmény eredetére vonatkozó másik nézőpont abból indul ki, hogy a kiépülő római állam magának vindikálta a büntetőhatalmat, és ezzel a magánbosszú, vérbosszú korszakának végét vetett. A társadalomban megszületett az az elvárás, hogy az állam védje is meg az embereket a jogtalan támadással szemben.¹⁵

Paulus D. 50, 17, 176:

*Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.*¹⁶

A Paulustól származó *fragmentum*ban azt olvashatjuk, hogy a zavargások elkerülése végett előírták, hogy senki sem tehet saját maga olyat, amit hivatalosan hatóság útján is megtehetne. Ennek a lényege, hogy az önbíraskodást és az önhatalmat akarták elkerülni és visszaszorítani azzal, hogy ezt a *privilegium*ot nem adják meg a római polgárok számára. Ugyanis, ha egy személynek megengedik, hogy saját maga járjon el a maga ügyében, ahelyett, hogy a hatósághoz vagy *magistratus*hoz fordulna, az zavargást keltene a társadalomban. Ennek megfékezése céljából ezt a kiváltságot senki sem kaphatja meg – *non est singulis concedendum* –, hogy a hivatalos út kikerülése által járjon el valaki a saját dolgában. Tudniillik, ha minden illető a hivatalos szervhez fordul, akkor fenntartható a nyugalom, a rendzavarás nélküli élet.

¹⁴ Benedek Ferenc: Jogos védelem, önhatalom és végszükség a római jog forrásaiban In: Tóth Mihály, Herke Csongor (szerk.) Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2001, 2. o.

¹⁵ Busch Béla: A jogos védelem múltja, jelene és jövője In: Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére. HVG-Orac, Budapest, 2015, 28. o.

¹⁶ Lásd még Cicero: „*Nihil est enim exitiosus civitatibus, nihil tam contrarium iuri ac legibus, nihil minus et civile et humanum quam composita et constituta re publica quicquam agi per vim.*”

A 2012 júniusában elfogadott új Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény, a továbbiakban: Btk.) jogos védelemmel kapcsolatos szabályozása, 2013. július 1-jei hatályba lépését követően a következőképpen alakult:

21. § Nem büntetendő annak a cselekménye, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, az élet kioltására nem alkalmas védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet.

22. § (1) Nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.

(2) A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha

a) azt személy ellen

aa) éjjel

ab) fegyveresen

ac) felfegyverkezve vagy

ad) csoportosan

követik el,

b) az a lakásba

ba) éjjel

bb, fegyveresen,

bc) felfegyverkezve vagy

bd) csoportosan

történő jogtalan behatolás, vagy

c) az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.

(3) Nem büntethető, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségtől vagy menthető felindulásból lépi túl.

(4) A megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.

A jogos védelmi helyzetet egy támadás, illetve annak közvetlen veszélye keletkezteti. A ma élő büntetőjogunk egyik fontos elve, hogy a jogos védelmi helyzet csak a támadó és a védekező között alakulhat ki. Egy harmadik személy sérelme esetén – aki ártatlanul és véletlenül került bele a védelmi szituációba – a jogellenesség megállapítását még a római jog sem zárta ki.

Paulus D. 9, 2, 45, 4:

Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam dederint, innoxii sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in adversarium misero, sed non

eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege aquilia: illum enim solum qui vim infert ferire conceditur, et hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.

A fenti fragmentumban Paulus egy érdekes esetről tudósít. Alapvetésként értékelendő az első sora a szövegnek, hogy amennyiben azért történt a károkozás, mert a személy máshogy nem tudta megvédeni magát, akkor őt ártatlannak kell tekinteni, nem lehet őt felelősségre vonni, hiszen jogos védelmi helyzetben cselekedett. A jogtalan támadás elhárításának szükségesnek kell lennie, ez jelenik meg a Paulus által megfogalmazott tétel első sorában: „*cum aliter se tueri non possent*”. A másképp el nem háríthatóság, vagyis a szükségesség az elkövetővel szemben követelményeket támaszt. Az általa választott elhárításnak arányban kell állnia a támadás súlyával, illetve a lehetséges elhárítási módok közül azt kell választania, amely a legkisebb sérelemmel jár. Ebből következően, ha valaki azért okoz sérelmet, mert másképpen nem tudta megvédeni magát, azt nem lehet felelősségre vonni. Az erőszak erőszakkal való visszaverésének elvét elismerték már az ókori Rómában is, Paulus szerint ezt minden jogi elv és törvény megengedi. „...*vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt*.” A jogtudós szerint az erőszakot erőszakkal visszaverni megengedett, így az arányosság elvének érvényesülését vetíti elő a *fragmentum*. Azonban fontos kitérni a forrásszöveg második felére, ami felveti a kérdést, hogy mi történik akkor, ha azzal a céllal, hogy magamat védjem, követ hajítok, de nem a támadót találom el, hanem egy járókelő, ártatlan harmadik személyt.

A megtámadott személy követ hajít támadója felé, amely azonban az egyik járókelőt találja el, vele szemben kártérítésre köteles, míg a jogellenes támadó megsebesítése megengedett, de ez is csupán védekezésésként, nem pedig az elszenvedett sérelem miatti bosszúállásként.

Egy harmadik személy sérelme esetén a jogellenesség megállapítását még a római jog sem zárta ki. Ennek kapcsán a *lex Aquilia* alapján a felelősség fennáll akkor, hogy ha az általam – mint védekező által – elhajított kődarab nem a támadó személyt találja el, hanem az úton sétáló valamely másik embert. Ennek a jelentősége abban áll, hogy a védekező által kifejtett erőszak csak a támadó irányában állhat fenn, csak vele szemben megengedett az erőszak alkalmazása. A harmadik, ártatlan személyt vizsgálva, vele szemben *iniuria* valósul meg, és gondatlanságról beszélhetünk.¹⁷ A forrás értelmében azt kell megállapítani, hogy ilyen esetben a *lex Aquilia* alapján felelősségre kell vonni a követ elhajító személyt.

¹⁷ Orosz P. Gábor: Analóg esetek a jogos védelem köréből a Digestában és a magyar Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlatában, In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 2004, (65), 270. o.

A ma élő büntetőjogunk egyik fontos elve, hogy a jogos védelmi helyzet csak a támadó és a védekező között alakulhat ki. Orosz P. Gábor szerint a fenti helyzetre a magyar bíróságok nagy valószínűséggel a végszükség szabályait alkalmazzák.¹⁸ Mint ahogy az a szövegből kitűnik, csak akkor ártatlan a védekező személy, ha másképp nem tudta magát megvédeni, és ezért okozott kárt. Fontos elv jelenik meg a forrásszöveg végén: „...illum enim solum qui vim inferre ferire conceditur”, vagyis a sérelem okozása csak a támadó személlyel szemben megengedett, tehát ha a sérelmet egy harmadik személynek okozzák, akkor már nem tekinthetjük a cselekményt jogos védelmi helyzetben elkövetettnek. A támadó személyt is csak akkor lehet megütni, vagy sérelmet okozni neki, ha önvédelemről van szó, nem pedig bosszúállásról, ugyanis a befejezett támadás utáni sérelmet okozó cselekmény már nem tekinthető jogos védelemnek, hanem a bosszúállás körébe esik, amit már a rómaiak sem toleráltak.

A jogos védelmi helyzetet létrehozó támadás személy, személy javai vagy a közérdek ellen irányul. Tehát a jogos védelem tárgya a személy, a személy javai és a közérdek, ezeket a fogalmakat igen tágan kell értelmeznünk, hiszen ebbe a három fogalomba beletartozik az élet, testi épség, személyes szabadság, nemi szabadság, tulajdon és a becsület is. Fontos megjegyezni, hogy nem csak a megtámadott, hanem rajta kívül bárkinek az élete, javai és az előbb említett értékek beletartoznak a jogos védelem tárgykörébe. Ezért a jogos védelem nem egyenlő az önvédelemmel, hiszen mások személyét és javai védelme érdekében is felkelhetünk a jogtalan támadás ellen.

A törvény meghatározza azokat az eseteket, amikor a jogtalan támadást a védekező életének kioltására irányulónak tekinthető. Ezek körében szerepel az éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve vagy csoportosan történő elkövetés, illetve a lakásba történő jogtalan behatolás, valamint a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás.

Lakásnak olyan zárt hely minősül, amely rendeltetése szerint emberek tartózkodási helyül és éjjeli szállásául szolgál. Lakás lehet ingó dolog is, amennyiben az egyének lakhatás céljából használják. Így ide sorolandó a lakóautó és a lakósátor is.¹⁹ Lakáshoz tartozó bekerített helynek minősül az a körülhatárolt terület, ahova csak a bemenetelre szolgáló eszközök igénybevételével lehet bejutni, ilyen például az ajtó és a kapu, illetve a fizikai erő kifejtéssel megvalósuló bejutás csak azon akadályon keresztül lehetséges, amit a terület védelme érdekében emeltek. Fontos, hogy a körbekerített helyhez tartoznia kell egy lakhatás céljából alkalmazható

¹⁸ Orosz P.: 2004, 1-44. o.

¹⁹ Mészáros Ádám: A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái. Budapest, OKRI Kiadó, 2015, 84. o.

ingatlanak vagy ingóságnak, ennek hiányában a bekerített hely nem fog a törvény hatálya alá tartozni.²⁰

Azt, hogy mikor minősül egy bűncselekmény éjjel elkövetettnek, a bírói gyakorlat dolgozta ki. A fővárosban és a nagyvárosokban 23 órától 5 óráig, míg vidéken 22 órától szintén 5 óráig tart.²¹ A megtámadott ebben az időtartamban nehezebben kaphat segítséget, hiszen rendőrt az utcákon alig találni. A sötétség miatt pedig nehezen lehet azonosítani a támadót, valamint felismerni azt, hogy milyen eszköz van éppen a támadónál. Éjjel a védekezés nehezebbé vagy teljesen lehetetlenné válik, a támadó fölénye pedig növekszik a megtámadottal szemben. Az éjjeli elkövetés jelentőségének nyomait a Digestában is megtalálhatjuk.

Gaius D. 47, 2, 56, 2:

Furem interdium deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quam si telo se defendat.

Amint arról Gaius a fenti fragmentumban tudósít, a XII táblás törvény megengedi az éjjel tetten ért tolvaj megölését, ha a tettenérő kiabálással ennek tanúbizonyságát adta. Azonban a nappali tetten ért tolvaj megölését csupán akkor engedi meg ha a tolvaj fegyverrel védi magát.²² Mindkét esetben szükséges volt az *endoploratio*, vagyis kiáltozással a szomszédok segítségül, illetve tanúként hívása. A római jog klasszikus korszakára a jogos védelem intézménye fejlettebbé és jogilag átgondoltabbá vált, bár a szabályozás továbbra is kazuisztikus maradt. Az éjszaka tetten ért tolvajt megölő személy tette már csak akkor maradt büntetlen, ha a tolvaj megkímélése az ő életét veszélyeztette volna.²³ Az éjjeli elkövetést az antik Rómában is súlyosabbnak tekintették, így például az éjjel tetten ért tolvaj megölését megengedték, azonban a nappal tetten ért tolvajt csak akkor lehetett megölni, ha az fegyverrel védte magát. A fejlettebb jog elejti azt az elképzelést, hogy az éjjeli betörés egyben a tulajdonos életét is veszélyezteti, és annak vizsgálatát, hogy fennforog-e az életre törés vagy sem, a bírói gyakorlatra bízta.

Az értelmező rendelkezések szerint fegyveresen követi el a bűncselekményt, aki lőfegyvert vagy robbanóanyagot, vagy robbantószer, illetve robbanóanyag vagy robbantószer

²⁰ Mészáros: 2015, 84. o.

²¹ Mészáros: 2015, 84. o.

²² Orosz P. Gábor: Jogos védelem és végszükség, mint a jogellenesség kizáró okai a római jogban és napjainkban, Jogelméleti Szemle 2003/2.

²³ Ulpianus D. 48, 8, 9: „*furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.*” Tehát Ulpianus szerint az éjjeli tolvaj megölése is csak abban az esetben volt megengedett, ha annak életben hagyása a sértettre veszélyt nem jelentett.

felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt az előbb felsoroltak utánzatával fenyegetve követi el. A fegyveres elkövetésre vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kell akkor is, ha a bűncselekményt lőfegyver vagy robbanóanyag utánzatával fenyegetve követik el. A felfegyverkezve elkövetés azt jelenti, hogy valaki úgy követi el a bűncselekményt, hogy az ellenállás leküzdése vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál. A fegyveresen és felfegyverkezve történő elkövetés között minőségbeli különbség van. A fegyveresen elkövetés a felfegyverkezetthez képest súlyosabb elkövetési módot takar. a fegyveres elkövetés magába foglalja a felfegyverkezve megvalósuló bűncselekményt is.²⁴

Az antik római források tanúsága szerint a jogtudósok is sokat foglalkoztak azzal, hogy mégis mi minősül fegyvernek.

Paulus D. 48, 6, 9:

*Armatus non utique eos intellegere debemus, qui tela habuerunt, sed etiam quid aliud nocere potest.*²⁵

Hiába próbálkoztak a fegyverek tételes felsorolásával, a konklúzió az, amit Paulus is megfogalmaz, hogy szoros értelemben minden fémből készült szűrő, vágó, hajító eszköz mellett fegyvernek minősül mindaz, amit azért tartunk magunknál, hogy azzal másnak kárt, sérelmet okozzunk. Illetőleg felfegyverkezett emberek alatt nem csak azokat kell érteni, akik fegyvert tartanak maguknál, hanem azokat is, akik bármilyen más módon árthatnak.

Csoportos elkövetés alatt azt kell érteni, ha a bűncselekmény elkövetésében legalább 3 személy részt vesz.²⁶ A csoportos bűnelkövetés a társas elkövetésnek a legenyhébb formája. Nincs annak jelentősége, hogy az adott személyekkel szemben a büntethetőségi akadályok mennyiben állnak fenn, és az sem releváns, hogy az elkövetők mennyire működnek együtt. Viszont szükséges annak felismerése, hogy térben és időben együttesen történik a bűnelkövetés. A csoportos bűnelkövetést pedig a források tanúsága szerint már a rómaiak is ismerték.

Ulpianus D. 9, 2, 11, 2:

Sed si plures servum percusserint, utrum omnes quasi occiderint teneantur, videamus. Et si quidem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur: quod si non apparet, omnes quasi occiderint

²⁴ Btk. 459. § (1) bek. 5., 6. pont.

²⁵ Lásd még: D. 48, 6, 11, 1; D. 47, 2, 56, 2; D. 50, 16, 41; D. 43, 16, 3, 2.

²⁶ Btk. 459. § (1) bek. 3. pont.

teneri Iulianus ait, et si cum uno agatur, ceteri nonliberantur: nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non relevat, cum sit poena.

Az ulpianusi fragmentumban azt olvashatjuk, hogyan alakul a felelősségre vonás abban az esetben, ha egy rabszolgát többen ütlegetnek. A kérdés, hogy mindannyian ugyanúgy felelnek-e, mintha ők ölték volna meg, vagy szükséges azt vizsgálni, hogy melyik személy ütésétől halt meg a rabszolga, és ebben az esetben csak ő felel az ölési cselekményért. Iulianus szerint mindegyik személyt ugyanúgy felelősségre kell vonni, és nem releváns az a tény, hogy melyik személy mérte rá a rabszolgára az utolsó, halált okozó ütet.

A jogos önhatalom kétféleképpen nyilvánult meg az ókori Rómában: mint önsegély – ami a már bekövetkezett jogsérelem önhatalmú helyrehozása – és mint önvédelem. Az önvédelem, mint önhatalmú jogérvényesítés a mai értelemben vett jogos védelem alapjait fektette le, ugyanis az önvédelem római jogi fogalma magába foglalja azokat az elemeket, amelyekkel abban az esetben is találkozunk, ha a jogos védelem hatályos rendelkezését vizsgáljuk. Fogalmi elemek alatt a jogtalanság, közvetlen és másképp el nem hárítható támadás és az azonnali visszaverés követelményét kell érteni.²⁷

III. A jogos védelmi helyzet

A dolgozat előző pontjában ismertetett tényállásban a IV. rendű terhelt javára a jogos védelmi helyzet megállapítható volt, hiszen őt a testi épsége elleni jogtalan támadás érte. A jogos védelmi helyzet ebben az esetben akkor kezdődött, amikor a felfegyverkezett támadók a szórakozóhely ajtaját betörték, és rátámadtak a bent tartózkodókra. Az eseménysort megfigyelve a terhelt egészen addig jogos védelmi helyzetben volt, amíg el nem menekült az épületből, tehát a támadókkal szemben alkalmazott erőszak jogszerű volt.

A jogos védelem számos antik forrásban szerepel büntethetőséget kizáró okként. A védelmi cselekményt minden bizonnyal akkor tekintették jogosnak a rómaiak is, ha az arányos volt a támadó cselekményével, ha a támadó ölni vagy fajtalanodni akart, illetve a homoszexuális erőszak – *stuprum cum masculo* – ellenében is helyénvaló a támadó megölése.²⁸

²⁷ Nogel Mónika, Roncz Diána, Magyar Áron, Szili-Kis Ádám, Szigeti Judit, Török-Darai Richárd, Kemenesi Attila: A jogos védelem problematikája a magyar büntetőjogban In: Quot capita, tot sententiae. Győr, A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete I., 2010, 55. o.

²⁸ Benedek: 2001, 7. o.

A, A jogos védelmi helyzetet megalapozó támadó magatartás jellemzői

A támadás főbb jellemzőinek a fenti elemzésünkben következően hatályos jogunkban és az ókori Rómában a következők tekinthetők:

1. jogtalan,
2. aktív emberi magatartással megvalósuló,
3. megkezdett vagy közvetlenül fenyegető,
4. befejezetlen.

1. Jogtalan támadás

A támadást akkor tekinthetjük jogtalannak, ha az megfelel vagy megfelelhet valamely bűncselekmény törvényi tényállásának. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a támadásnak jogilag büntetendőnek kell lennie, hanem csak azt fejezi ki, hogy tényállásszerű. A támadás jogtalansága objektív jellegű sajátosság, ezért nem függ az elkövető személyétől. Így jogtalan az olyan személy támadása is, aki a beszámítási képesség hiánya miatt nem lehetne a bűncselekmény alanya. Jogszerűen lehet védekezni a gyermekkorú, illetve a kóros elmeállapotú személy támadásával szemben is.²⁹ A támadás fogalmát törvény nem értelmezi, a bírói gyakorlat alakította ki. A támadás csak embertől származhat, az állattól származó támadás akkor eshet a jogos védelem körébe, ha az állatot egy ember eszközként használja.³⁰ Azonban a jogos védelem nemcsak saját, hanem más érdekében is alkalmazható, ha a megtámadott személy (például gyermek) nem képes megvédeni magát a támadóval szemben.

A következő fragmentumban pedig a más érdekében alkalmazott védelem nem egyszerű lehetőségként, hanem kötelezettségként merül fel.

Ulpianus D. 29, 5, 1, 18:

Quod si quis puta veneno vel etiam quo alio quod clam necare soleat interemptus sit, ad hoc senatus consultum vindicta mortis eius non pertinebit: hoc idcirco, quia totiens puniendi sunt servi, quia auxilium domino non tulerunt, quotiens potuerunt ei adversus vim opem ferre et non tulerunt: ceterum quid potuerunt facere adversus eos, qui veneno vel quo alio more insidiantur?

²⁹ Mészáros: 2015, 58. o.

³⁰ Belovics: 2007, 7. o.

Az Ulpianustól származó fragmentumban azt olvashatjuk, hogy a rabszolgákat büntetéssel sújtják, ha nem védik meg gazdájukat azzal szemben, aki erőszakosan lép fel ellene. „...*quia totiens puniendi sunt servi, quia auxilium domino non tulerunt, quotiens potuerunt ei adversus vim opem ferre et non tulerunt*”. Az urat fenyegető vagy bekövetkezett támadással, illetve veszéllyel szemben a rabszolgának kötelessége fellépni, ura védelme érdekében. Azonban a forrásszöveg végén egy átgondolandó kérdéssel találkozunk. Mi történik akkor, ha a gazdát alattomosan méreggel vagy ehhez hasonló módszerrel ölik meg? Ugyanis ilyenkor a rabszolga nem képes ura védelmében rendelkezésre állni, hiszen ilyen esetben nincs tudatában annak, hogy gazdája veszélyben van, tehát nem képes elhárítani az urára leselkedő veszélyt. További ezt tárgyaló fennmaradó forrás hiányában, nem lehet megállapításokat tenni arról, hogy ilyen esetekben is felelősségre vonták-e a rabszolgákat a védelem elmulasztása miatt.

A római jogban felsejlő jogos védelem különlegessége, hogy a rabszolgának saját élete kockáztatásával gyakorlatilag kötelessége volt gazdáját megvédeni a támadásokkal szemben, és ha ezt elmulasztotta, súlyos büntetést szabtak ki rá. A *SC Silanianum* szerint abban az esetben, ha a rabszolgatartót otthonában meggyilkolták, a vele egy fedél alatt lakó rabszolgáit keresztre kellett feszíteni. Ha pedig az urat a házán kívül ölték meg, halálbüntetést kellett kiszabni azokra a rabszolgákra, akik a kíséretébe tartoztak.³¹ Hadrianus császár egyik leiratában kimondta, hogy fel kell menteni azt, aki akár a vele, akár a hozzátartozóival fajtalankodni kívánó erőszakos személyt öli meg. A katonáknak is kötelességük volt felettesüket megvédeni, és ha ezt elmulasztották, ugyanazon elbírálás alá estek, mint a támadó.³²

2. Aktív emberi magatartás

A támadás csak aktív emberi magatartással valósulhat meg. Ellenben, amennyiben az aktív magatartással megvalósuló támadás jogellenes állapotot eredményez, annak fenntartása érdekében tanúsított passzív magatartás is jogtalan támadásnak minősül,³³ például amikor valaki fogva tart egy másik személyt. A jogos védelmi helyzet nemcsak abban a pillanatban áll fenn, amikor a támadó elrabolja az egyént és erőszakos cselekményt fejt ki, hanem az alatt az időtartam alatt is fennállnak a jogos védelem keretei, amíg az egyént bezárva, foglyul tartják. Így a magatartás passzív, a támadó cselekménysor nem folytatódik, azonban maga a helyzet,

³¹ Benedek: 2001, 2. o.

³² Sáy: 2011, 20. o.

³³ Nogel, Roncz, Magyar, Szili-Kis, Szigeti, Török-Darai, Kemenesi: 2010, 59-60. o.

az, hogy az egyént megfosztották a személyes szabadságától okot ad arra, hogy a jogos védelmi helyzet folytatódjon, ugyanis az egyén joggal érezheti magát, életét, testi épségét veszélyben.³⁴

Tehát ha a sértett részéről megnyilvánuló passzív magatartás a jogtalan állapot fenntartását célozza, amely létesítése bűncselekménynek minősül, és a tanúsított passzív magatartás ennek a létesített bűncselekménynek a további folytatását célozza, akkor a passzív magatartás jogtalan támadásnak minősül, még akkor is, ha az elhárítás pillanatában nem valósul meg aktív támadó cselekmény. Ez az elv azért bír nagy jelentőséggel, hiszen akár aktív, akár passzív magatartásról beszélünk, a jogi tárgy továbbra is veszélyben van. Mindazonáltal Juhász Endre és Garajszki Ferenc is érvelt amellett, hogy a támadás fogalma alá nehezen vonható a passzív magatartás, ugyanis a támadás fogalmához mindannyian egy aktív, erőszakos cselekményt párosítunk.³⁵ Ujvári Ákos elgondolása szerint a feljebb említett példa kapcsán helyesebb lett volna a befejezettség – ha a törvényi tényállás valamennyi eleme megvalósult – és bevégezethez – jogi tárgy elleni támadás ténylegesen véget is ért – fogalompárral indokolni, hogy a foglyul tartott személy miért van jogos védelmi helyzetben a passzív magatartást tanúsító támadóval szemben.³⁶ A jogtalan támadás általában a római jogban is aktív emberi magatartással valósul meg, ezek az esetek a Digestában is megjelennek. A tanúsított passzív magatartás sem újdonság, ugyanis az antik Rómában alapvető büntetés volt a fogságba ejtés az adóssal szemben, aki tartozását nem fizette meg.

3. Megkezdett vagy közvetlenül fenyegető támadás

Megkezdett támadásról akkor beszélünk, ha a Büntető Törvénykönyvben a Különös részben szabályozott valamely bűncselekmény vagy szabálysértés tényállásának megvalósítását megkezdte az elkövető.³⁷

Közvetlenül fenyegető támadást értünk az alatt, amikor a támadás térben és időben közel van, azaz, a megtámadott ott és azonnal várhatja a reális veszélyt, a támadás tényleges bekövetkeztét. Ellenben az általános fenyegetettség érzése még nem helyezi az egyént jogos védelmi helyzetbe, ahogy a támadás bekövetkezőségének távoli veszélye sem.³⁸

³⁴ Mészáros: 2015, 54. o.; lásd: BH 1997.11.512

³⁵ Juhász Endre – Garajszki Ferenc: Indokolt-e a jogos védelem szabályozásának reformja?, Magyar Jog 1971/10. 606-609.o

³⁶ Ujvári: 2009, 82-83. o.

³⁷ Balogh Ágnes – Tóth Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog. Általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2015, 127.o.

³⁸ Nogel, Roncz, Magyar, Szili-Kis, Szigeti, Török-Darai, Kemenesi: 2010, 76. o.

Fennmaradt római jogi forrásszövegeinkben a megkezdett, illetve a közvetlenül fenyegető támadás eseteit is olvashatjuk. Ulpianusnál és Cassiusnál a már bekövetkezett jogtalan támadás jelenik meg, míg Gaiusnál a támadással való fenyegetéssel találkozunk (D. 43, 16, 1, 27). Ulpianus szerint a jogtalan támadással szembeni fellépést a *ius gentium* és a természetjog is megengedi, hiszen az élőlények ösztönösen védekeznek a támadással szemben, illetve a védekezést minden jogrendszer megengedi. Gaius nem fejti ki bővebben álláspontját, csupán a jogos védelmet a *naturalis ratió*ból, azaz a józan észből eredezteti (D. 9, 2, 4). Ez azt jelenti, hogy sokkal célszerűbb a jogtalan támadás megelőzése, mint annak megtorlása.³⁹

Valentinianus egyik konstitúciójában is megjelenik a fenyegető veszély elhárítása céljából történő emberölés. Az emberöléssel vádolt tettesek a jogos védelemre hivatkoztak, azonban az ügy nem került volna a császár elé, ha valójában megtámadták volna őket. A „halál elkerülése kényszeréből” részletből arra lehet következtetni, hogy életüket közvetlenül fenyegető veszély elhárítása miatt öltek.⁴⁰

A jogos védelem intézményét precíz részletességgel a középkori olasz jogirodalom dolgozta ki először. Elismerést nyert a jogtudományban az a felfogás, hogy a védekezőnek nem kell megvárnia a támadás tényleges megkezdését, már a közvetlenül fenyegető támadás megalapozta a jogos védelmi helyzetet. A túllépés – ami a modern ismereteink szerint időbeli és arányosságbeli – mint önállósult fogalom jelenik meg, a rendesnél enyhébb büntetést szorgalmaztak erre az esetre.⁴¹

4. Befejezetlen támadás

A támadásnak befejezetlennek kell lennie. A jogos védelmi helyzet addig tart, ameddig a támadás, illetve annak közvetlen veszélye. Befejezett támadás esetén már nem jogos védelemről, hanem megtorlásról, bosszúról lenne szó, amit a jogrendszer már akkoriban sem tolerált, ami azt jelenti, hogy ilyen esetben jogos védelmi helyzetre nem lehet hivatkozni, a védekező cselekmény a támadás befejezése után már jogellenes cselekménynek minősül. Érzékelhetőnek kell lennie, hogy a támadás végleg megszűnt, mivel a jogos védelmi helyzet fennáll mindaddig, amíg a megtámadott tarthat a támadás folytatásától.⁴² Tehát a támadás elhárításának a támadó cselekményhez képest azonnal be kell következnie. Ezt a kritériumot

³⁹ Benedek: 2001, 4. o.

⁴⁰ Benedek: 2001, 5.o.

⁴¹ Busch: 2015, 30. o.

⁴² Ujvári: 2008, 76.o.

már a római jogban is egyértelműen megfogalmazta Paulus,⁴³ hangsúlyozva, hogy a támadóval szemben erőszakot csak védekezés céljából, a támadás alatt lehet alkalmazni, és nem bosszúállás szándékával a befejezett cselekmény után.⁴⁴

B, A szükségesség és arányosság kérdésköre

A szükségesség a védekezővel szemben kettős követelményt támaszt. Egyrészt jelenti azt, hogy a védekezés általa választott módjának arányban kell állnia a támadás súlyával, másrészt, ha az adott helyzetben több lehetséges mód kínálkozik a támadás elhárítására, ezek közül a lehető legenyhébbet kell választani, tehát azt, amelyik a legkisebb sérelemmel jár.⁴⁵ A szükségesség körére szűkítve, az eset körülményei közül a bíróság a jogos védelmi helyzet fennállását vizsgálja elsődlegesen, vagyis a jogos védelem törvényi kritériumainak teljesülését. Amennyiben a szükségesség adott, úgy vizsgálandó, hogy a kifejtett védekezés a támadás jellegére és intenzitására figyelemmel megfelelő volt-e, tehát nem okozott-e aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a támadás okozott volna.⁴⁶ Az arányosság követelménye azonban nem jelenik meg a hatályos Btk.-ban, ahogy a korábbi Büntető Törvénykönyvekben sem volt a jogos védelem törvényi fogalmának eleme.⁴⁷

A büntetőjog tudománya különbséget tesz eszközarányosság és kárárányosság között. Az eszközarányosság körében a támadó, illetve a megtámadott rendelkezésére álló fegyverek hatóerejét kell a vizsgálat tárgyává tenni. A kárárányosság az elhárított, valamint az elhárítással okozott hátrány közötti viszonyt jelenti. Természetesen az arányossággal kapcsolatban nem lehet általános érvényű zsinórmértéket felállítani, így a kérdés megítélése minden esetben a konkrét körülmények körültekintő és következetes értékelése alapján lehetséges. Az arányossággal kapcsolatban az egyetlen általános érvényű elv talán ma is az, hogy ha valakinek az élete forog közvetlen veszélyben, akkor joga van megölni a támadót, hiszen a jogi tárgyak értékelése során az élet elleni támadást tekinti a büntetőjog olyannak, amelynél az arányosságot nem indokolt vizsgálni, ugyanis az életellenes támadás elhárítására mindennemű jogtárgysértés

⁴³ Benedek: 2001, 5.o.

⁴⁴ Sáy: 2011, 19.o.

⁴⁵ A kitérés kötelezettséget a bírói gyakorlat alkalmazta, viszont a korábbi Büntető Törvénykönyv (1978. évi IV. törvény) ezt nem tartalmazta. Kitérés kötelezettsége volt a megtámadottnak, ha a támadó láthatóan súlyos ittas állapotban volt, vagy kóros elmeállapotban, érzékelhető tudatzavarban elkövetett jogtalan támadás esetén, illetve a legközelebbi hozzátartozók jogtalan támadása esetében is. Majd a 2009. évi LXXX. törvény rendelkezett arról, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a támadás elől, tehát nincs menekülési kötelezettsége. A mai társadalmi viszonyok közt, már nem állja meg a helyét a megtámadott védekezési jogát szűkítő ítélkezési gyakorlat.

⁴⁶ Belovics: 2007, 111. o.

⁴⁷ Mészáros: 2015, 62. o.

megengedett. Az élet kioltása csak élet- és testi épség ellen intézett támadás esetén tolerálható. Akadnak olyan szerzők, akiknek az álláspontja szerint a nemi erkölcs elleni cselekményekkel szemben kifejtett védekezésnél sem szükséges az arányosság kérdéskörének vizsgálata. Ugyanakkor, a vagyon ellen intézett támadás soha nem hárítható el életellenes cselekménnyel, ez pedig az ókori Rómában sem volt másképp.⁴⁸

A források többnyire olyan helyzeteket vázolnak fel, ahol valaki életét, testi épségét vagy vagyoni javait fenyegeti veszély. Ezen tényállások mellett azonban találkozhatunk olyan szövegekkel is, amelyek a nemi szabadság érdekében alkalmazható jogos védelemről értekeznek. A súlyosabb nemi bűncselekményeknél nem kerül szóba az arányosság kérdésköre. A nemi erőszaknál és a pederasztianál – egy felnőtt férfi és egy nála jóval fiatalabb férfi közti homoszexuális kapcsolat – a támadó megölése megengedett. Az elkövetőt akár a nő, akár a családfő megölheti, akár befejezett a cselekmény, akár nem. Tehát nem kell megvárni azt, hogy az erőszakos cselekményt befejezze a támadó.

Marcianus D. 48, 8, 1, 4:

Item divus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum.

Az idézett fragmentumból egyértelműen kiderül a rómaiak erőszakos nemi cselekményekhez való hozzáállása. Hadrianus római császár az egyik *rescriptum*ában kijelentette, hogy fel kell menteni azt az elkövetőt, aki azért öli meg a másikat, mert az erőszakkal akart szexuális cselekményt létesíteni. Az erőszakos szexuális cselekmény is olyan esetnek minősült az ókori Rómában, amikor a védekező megölhette a támadót. A *fragmentum* arra is kitér, hogy nemcsak az ölhetette meg az elkövetőt, akivel létesíteni akarta erőszakkal a nemi aktust, hanem ez a védekező cselekmény a hozzátartozókkal szemben is megengedett volt. Tehát itt is láthatjuk azt a fontos elvet, hogy a jogos védelem nem csupán önvédelem, hanem más érdekében is alkalmazható jogintézmény. A tényállás példa arra, hogy valaki más érdekében is folyamadhat jogos védelemhez, de ez a szövegből csupán a legközelebbi hozzátartozók tekintetében jelenik meg. Sokan a jogos védelmet jogos önvédelemnek hívják és tekintik, azonban ez nem helyes megnevezése a jogintézménynek. A jogos védelem nem csak saját személyünk védelmében alkalmazhatjuk, hanem felléphetünk egy másik személy ellen irányult jogtalan támadással szemben is jogos védelmi helyzetben, ezzel elhárítva a támadást.

⁴⁸ Nogel, Roncz, Magyar, Szili-Kis, Szigeti, Török-Darai, Kemenesi: 2010, 67. o.

A *stuprum cum masculóra*, azaz a homoszexuális nemi erőszakra jó szemléltető példa az eset, ami Marius katonai táborában történt: Marius főparancsnok unokaöccse, az alatta *tribunusként* szolgáló Caius Lusius szemet vetett egyik katonájára, a jóképű, fiatal Treboniusra, akinek több alkalommal tett busás jutalom fejében sikertelen ajánlatot. Ezért egyik éjjel sátrába parancsolta, és erőszakoskodni próbált vele, mire Trebonius kardot rántott, és megölte támadóját. Az összeült haditörvényszék előtt senki sem akarta elvállalni védelmét, maga Marius látta azt el, aki a történetek után katonáját megdicsérte, és példamutató magatartásáért kitüntette.⁴⁹ A fentiekből kikristályosodó szabályozási megoldás gyakorlatilag megegyezik a hatályos jogban megjelenő jogos védelemmel.

A klasszikus római jog az élet, a női szemérem és a testi épség védelme érdekében jogszerűnek vélte a támadó megölését, azonban a vagyoni javak tekintetében csupán az erőszak kifejtésére biztosított lehetőséget, azonban ez az erőszak nem terjedhetett a tolvaj, illetve a vagyoni javakat sértő személy megöléséig.⁵⁰

Már a római jog kazuisztikája azt mutatja, hogy a döntésekben fel-felbukkannak a jogos védelem egyes tényállási elemei, így például az, hogy az elhárító cselekménnyel okozott sérelem nagysága arányos legyen az esetleges támadással előidézett sérelem nagyságával – azaz az arányosság –, illetve az is, hogy az elhárító cselekmény szükséges legyen a támadóval szemben – azaz a szükségesség.⁵¹

A védelmi cselekmény a halál és a testi sértés okozására nem terjedhetett ki akkor, ha személy elleni támadás nem forgott fenn, tehát a megengedett védelmi tevékenység körében kifejtett erőszak fokát a megtámadott jogi tárgy súlyához mérve állapították meg, e felfogás az arányosság elvét vetíti előre. Elvként fogalmazódott meg, hogy az elhárító magatartás intenzitásának és az általa okozható sérelemnek is meg kell felelnie a támadóénak, ahogy a fegyvert is a támadó által használthoz kell igazítani.⁵²

A 22. § (2) bekezdésére figyelemmel, a szükséges mérték tekintetében két túllépési formát kell elhatárolnunk egymástól. Az egyik az arányosságbeli túllépés (*excessus*), a másik pedig időbeli túllépés (*praetextus*).⁵³

⁴⁹ Sáy: 2011, 19. o.

⁵⁰ Degré Lajos: A jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Vác, Pestvidéki nyomda, 1910, 26. o.

⁵¹ Benedek: 2001, 4. o.

⁵² Busch: 2015, 29. o.

⁵³ Nagy: 2013, 34. o.

1. Az arányosságbeli túllépés

A sértett többször felszólította a vele nagyjából egyező magasságú és testfelépítésű vádlottat, hogy hagyja el a sörözőt. A vádlott ennek nem tett eleget. Erre a sértett a helyéről felállt, odalépett a tőle nem messze, a pult végénél tartózkodó vádlotthoz és egy alkalommal, ököllel megütötte a fején. Az ütés a szeme környékén találta el vádlottat, aki ettől a bal szeme környékének bevérzését szenvedte el és a szemöldöke is vérezni kezdett. A vádlott az ütés után dulakodni kezdett a sértettel. A dulakodás közben a vádlott elővette a zsebéből a 8-10 centiméter pengenhosszúságú rugós kését, azt kinyitotta és hasba szúrta vele a sértettet ezzel életveszélyes sérülést okozva.⁵⁴

A jogos védelmi helyzetben cselekvő védekezővel szemben az ítélkezési gyakorlat kettős követelményt állított. Egyrészt a szükségesség követelményét, ez azt jelenti, hogy az elhárító magatartásnak szükségszerűnek kell lennie. Másrészt az elhárító cselekmény nem okozhat aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amit a jogtalan támadás okozott volna.

Arányosságbeli túllépésről beszélhetünk, amennyiben a védekezés szükséges mértékét lépi túl a védekező. Ilyenkor a jogos védelem nem állapítható meg.⁵⁵

Ulpianus D. 9, 2, 5:

Sed et si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse: ... sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est ut iniuria fecisse videatur: ergo et cornelia tenebitur.

Az Ulpianus-forráshely első fele arról értekezik, hogy nem tekintik jogellenes gyilkosságnak azt, ha valaki egy fegyveres támadót megöl. Az ölési szándék a támadó részéről a fegyver használatából kétségen felüli, ezért vele szemben a védelmi cselekmény abszolút megengedett, hiszen a megtámadott élete forog kockán.

A római jogban az arányosság kérdéskörének megítélésével kapcsolatban Ulpianus megállapítása szerint, ha „A” önvédelemből megöli „B”-t, aki egy karddal támadt rá, akkor nem forog fenn jogellenesség.⁵⁶ Azonban arányosságbeli túllépésről beszélünk, amennyiben a védekezés szükséges mértékét lépi túl a védekező. Abban az esetben, ha a védekezőnek lehetősége lett volna fogságba ejteni a tolvajt, de ezt figyelmen kívül hagyva inkább megölte,

⁵⁴ B. 147/2007/25.

⁵⁵ Nogel, Roncz, Magyar, Szili-Kis, Szigeti, Török-Darai, Kemenesi: 2010, 70. o.

⁵⁶ Orosz P.: 2004, 271. o.

akkor minden esetben felelősségre vonható lesz. A *lex Aquilia* és a *lex Cornelia* alapján is megállapítható a felelősség abban az esetben, ha „A” fogságba ejthette volna a tolvajt, de ennek ellenére inkább megölte.⁵⁷ Hiszen a szükségesség követelményét vizsgálva – a lehető legkisebb sérelemmel járó védelmi cselekmény választása – itt nem valósult meg, ezért a felelősségre vonás megalapozott, ugyanis a támadó megölése nem volt szükséges.

2. Az ijedtség és a menthető felindulás

A sértett, valamint a terhelt és barátja között "érdemi indok nélküli" szóváltás alakult ki. Ennek során a sértett az egyik asztalnál ülő terhelthez lépett és nyakánál megfogta a terhelt ruháját. A terhelt erre az asztaltól felállva ökölbe szorított kezeivel erősen felfelé ütött, amivel egyrészt lerázta magáról a sértett kezét, másrészt orrtájékon eltalálta a sértett arcát. Az ütés következtében a sértett a földre került, majd az egyik vendég kisegítette a vendéglőből.⁵⁸

A terhelt ellen folyamatban lévő büntetőügyben a bíróság a súlyos testi sértés büntette miatt emelt vád alól felmentette. A terheltet jogtalan támadás érte, elhárító cselekménye szükséges volt, azonban az elhárítás szükséges mértékét túllépte. Az elhárító cselekmény ijedtségből és menthető felindulásból fakadt, a kialakult helyzetből való szabadulást célozta.

Az ijedtség vagy menthető felindulás a szakirodalom szerint nem az elkövető felismerési, akarati vagy értékelő képességét kizáró tudatzavar, hanem olyan általános élettapasztalat alapján is megítélhető érzelmi reagálás, amelyet a jogtalan támadás ténye vált ki.⁵⁹ A jogos védelemnek az arányosság kérdésén belül értelmezett korlátai ténybeli tévedés révén léphetők túl, azaz a védelmi cselekményt kifejtő személy ijedtsége és menthető felindulása folytán.⁶⁰ Az ijedtség és menthető felindulás szubjektív büntethetőséget kizáró okok.

A Btk. 22. § (3) bekezdése szerint tehát nem büntethető az, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedtségből vagy menthető felindulásból lépi túl.⁶¹ A menthető felindulás és ijedtség azt eredményezi, hogy a védekező sokkal súlyosabbnak és erősebbnek érzékeli a támadást, mint amilyen valójában. Ebből kifolyólag pedig sokkal erősebb védekezést tart indokoltnak a támadás visszaverésére. Fontos kiemelni, hogy a menthető felindulás vagy az ijedtség nem

⁵⁷ Orosz P.: 2004, 271. o.

⁵⁸ Bfv. 536/2010/6

⁵⁹ Nagy: 2013, 34. o.

⁶⁰ Mészáros Ádám Zoltán: A jogos védelem és a végszükség korlátainak túllépéséről. Büntetőjogi Szemle, 2014/2. 63. o.

⁶¹ 2012. évi C. törvény 22. § (3) bek.

kóros, hanem patológiás jellegű, tehát ennek megítélése nem orvosszakértői kérdés, hanem a bírói gyakorlat az eset konkrét körülményei alapján állapítja meg, hogy beszélhetünk e menthető felindulásról és ijedtségről vagy sem. Az ijedtség kérdésének vizsgálatakor tekintettel kell lenni arra, a védekező magatartást kifejtő személy fiatalkorúságára, hiszen a fiatalok személyisége még nem teljesen kifejtett, illetve kevesebb élettapasztalatuk is van, mint a felnőtteknek, ezért náluk a támadás elhárításához szükséges mérték megítélésének képességét másképp kell megállapítani.⁶² A korábbi szabályozás az ijedtségnek vagy a menthető felindulásnak a beszámítási képességre gyakorolt hatásától tette függővé a védekező büntethetőségét, azaz nem volt büntethető az, aki az elhárítás szükséges mértékét azért lépte túl, mert azt ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen volt felismerni. Ha azonban az ijedtség vagy a menthető felindulás az elkövetőt csupán korlátozta az elhárítás szükséges mértékének felismerésében, akkor büntethető volt, ugyanakkor ebben az esetben a törvény lehetőséget adott a büntetés korlátlan enyhítésére.⁶³

A 2009. évi LXXX. törvény ezt a kettősséget megszüntette oly módon, hogy nem tett különbséget, hogy az ijedtség, illetve a menthető felindulás kizárta vagy csupán korlátozta a védekezőt az elhárítás szükséges mértékének felismerésében. Ezt a szabályozást a hatályos Büntető Törvénykönyv is fenntartja, változatlan tartalommal.⁶⁴

Ulpianus D. 9, 2, 5:

...et si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur, quin lege aquilia non teneatur.

Az arányosság körében említett Ulpianus-forrás közepén az olvasható, hogy nem lehet felelősségre vonni azt, aki félelemből megöli a tolvajt. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a jogos félelem és a menthető felindulás a rómaiak számára is olyan ok volt, ami miatt a felelősségre vonás kérdése nem merült fel. A szöveg értelmében, aki a halálfélelem által vezérelve öl meg egy tolvajt, az nem lesz felelős a *lex Aquilia* alapján. A tolvaj olyan félelmet kelthet a védekezőben, ami által nem tudja felismerni a támadás elhárításához szükséges mértékét. Aki pedig ilyen mértékű félelem miatt megöli a támadót, annak nem állapítható meg a felelőssége.

⁶² Polgár András: A jogos védelem és a végszükség napjaink ítélkezési gyakorlatában, In: Büntetőjogi tanulmányok XIV/2., Veszprém, MTA veszprémi területi bizottsága, 2013, 21. o.

⁶³ Balogh – Tóth (szerk.): 2015, 131. o.

⁶⁴ Balogh – Tóth (szerk.): 2015, 131. o.

3. Az időbeliség követelménye és túllépése

A sértett elment otthonról, este tért a vádlott anyjának lakására ittas állapotban. A lakásba a vádlott engedte be, aki az előszobában nyomban hangosan veszekedni kezdett vele. A sértett dühbe jött, majd a vádlott és a sértett kölcsönösen, nagy hangerővel kiabáltak. A veszekedés közben a vádlott beszaladt a néhány méterre lévő konyhába, és magához vette a nagyanyja 20 centiméter pengehosszúságú konyhakését, és a késsel hadonászva kiutasította a lakásból a sértettet. A hangoskodásra kijött a szobájából a vádlott nagyanyja is. Amikor a sértett őt meglátta, ököllel szájon vágta, és bal lábszárába rúgott úgy, hogy az idős asszony a földre esett. Az idős asszony négykézláb csúszva kimenekült a lakásból, leszaladt az első emeleten lakóhoz, megmutatta sérüléseit és kérte, hogy hívja ki a rendőrséget. Azt követően, hogy a sértett leütötte a vádlott nagyanyját, a sértett az előszobában ismét szembefordult a kezében kést tartó vádlottal. Amikor a vádlott nagyanyja a földre esett, a felindult állapotban lévő vádlott a közepesnél nagyobb erővel a kést a sértett bal mellkasába szúrta. A sértett halálát a szívszúrás okozta, mely közvetlen okozati összefüggésben volt a vádlott cselekményével.⁶⁵

A fellebbezési tárgyaláson a védő védence felmentését kérte vélt jogos védelmi helyzetre hivatkozva, valamint a büntetés lényeges enyhítését indítványozta. A vélt jogos védelem egyfajta tévedés, amikor az elkövető azt hiszi, hogy jogos védelmi helyzetben cselekszik, azonban nincs abban. Ezt a magatartást tanúsító személy valójában a cselekedete társadalomra veszélyességében téved. A valóságos helyzetet tévesen ismeri fel az elkövető és abban a tudatban cselekszik, hogy ellene valamely személy jogtalan támadást indított vagy valamely jogtalan támadás közvetlenül fenyegeti, ilyenkor a tévedésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Miután a sértett befejezte az idős asszony bántalmazását, a vádlott felé fordult, így a védő szerint a vádlott könnyen hihette, hogy a sértett folytatja támadó cselekményét, és abban a téves feltevésben követte el a cselekményét, hogy jogos védelmi helyzetben cselekszik. A vádlott a nagyanyja ellen irányult támadást akarta elhárítani a szúrással a védő álláspontja szerint.

A helyes tényállás szerint az volt megállapítható, hogy a vádlott nagyanyja már az első emeleti lakó lakásán tartózkodott, amikor a vádlott a konyhakést a sértett mellkasába szúrta. Tehát a sértett megölése jóval azután történt, hogy bántalmazta a vádlott nagyanyját. A jogos védelmi helyzet nem állapítható meg az időbeli túllépés miatt.

⁶⁵ BH1996. 350.

Az időbeli túllépésnél azt kell kiemelni, hogy a jogos védelmi helyzet addig tart, amíg a jogtalan támadás, vagy a támadás folytatásának közvetlen veszélye.⁶⁶ A korábbi elhárító cselekmény folytatása a támadás megszűnése után, már nem a jogos védelem körébe tartozik. Ezekben az esetekben a 22. § (2) bekezdése nem alkalmazható, hiszen az elhárítás szükséges mértékének túllépése egyértelműen az arányosság követelményének sérelmére utal.

A mai jogrendszerekhez hasonlóan a római jog is csak a megkezdett vagy a közvetlenül fenyegető támadás elhárítását engedte meg, vagyis a támadásnak az elhárító cselekmény véghezvitele idején még be nem fejezettnek, folyamatban lévőnek kell lennie. Befejezett támadás esetén ugyanis már nem védelemről, hanem megtorlásról van szó, olvashatjuk Paulusnál. Ebből arra lehet következtetni, hogy nagy eséllyel az ókori Rómában is ismerték és alkalmazták az időbeliség követelményének elvét, hiszen ők is megállapították azt az elvet, miszerint a jogos védelmi helyzet addig tart, ameddig a támadás is. Befejezett támadás esetén már nem lehet jogos védelemre hivatkozni, hiszen az a cselekmény már nem a védelem körébe sorolandó, hanem a megtorlás körébe, amit az ókori Rómában sem ismertek el jogos cselekménynek.

IV. Záró következtetések

Jelenleg az ítélkezési gyakorlat egyre szélesebb körben állapítja meg a jogos védelmi helyzetet. Ezt az élet hozta magával, hiszen napjainkban egyre gyakrabban törnek rá kiszolgáltatott, védekezésben korlátozott embereket. Jogos védelem esetében a bíróságnak a szükségesség és arányosság megállapításánál nem a jogtalanságot elkövető támadó, hanem a megtámadott szempontjait kell elsődlegesen figyelembe venni és értékelni. A támadónak kell a kockázatot viselnie, vagyis azokat a következményeket, amiket a védelmi cselekmény okoz.

A dolgozatban tett megállapítások összegzéseként mindenekelőtt határozottan kijelenthető: a jogos védelem büntetőjogi intézményének számos primer forrással igazolható római jogi előképe van. A jogos védelem tényállási elemeinek vizsgálata során külön hangsúlyt kapott a jogos védelmi helyzet keletkezését megalapozó támadó magatartás, illetve a szükségesség és arányosság kérdése, a hatályos szabályozás és modern praxis mellé helyezve a párhuzamos római jogi forrásokat.

A védekező, vagyis a defenzív önhatalom valaki személye vagy javai ellen bekövetkezett, vagy azokat közvetlenül fenyegető jogellenes támadás erőszakkal történő

⁶⁶ Nagy: 2013, 37. o.

visszaverése volt. Mivel az egyes személyek védelmét a váratlan és előre nem látható támadások ellen még a legfejlettebb jogrendek sem voltak képesek biztosítani, a védekezésként kifejtett erőszak, mint önvédelem általánosságban megengedett volt az ókori Rómában. Az önvédelem egyetlen korlátjának az volt tekinthető, hogy a támadás elhárítására irányuló védelmi cselekmény nem léphetett túl a támadás kivédésén, azaz nem lehetett megtorlás vagy bosszúállás, különben maga a védekező is jogellenesség talaján állt.

A támadó, azaz offenzív önhatalomnak, önsegélynek azt az erőszakot tekintjük, amit egy már végbement jogsértés következményeinek elhárítása céljából alkalmazott az egyén. Az önhatalmú jogérvényesítés tilalmát a juszteniánuszi kodifikáció mondta ki, ezután csupán mint jogos önsegélyt abban a szükséghelyzetben engedték meg a polgároknak, ha a bíróság közreműködését az adott körülmények között nem volt lehetőség igénybe venni.⁶⁷

A jogérvényesítés alkalmazására kötelezően előírt bírói perút rendjét és az önbíráskodás kiiktatását a jogvédelem eszköztárából a kompilátorok jónak látták azzal is hangsúlyozni, hogy Paulusnak az eredetileg csupán a birtokvédelemre vonatkozó kijelentését felvették a Digesta záró fejezetébe is, a „*De diversis regulis iuris antiqui*” titulusba, amely így egy általános érvényű *regula* lett.

⁶⁷ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 94. o.

Forrásjegyzék

1. Primer források

Cicero M. Tullius: De legibus.

Lex XII tabularum

Tabula VIII, 2.

Digesta Iustiniani

1,2,1

9,2,4

9,2,5

9,2,11,2

9,2,45,4

29,5,1,18

43,16,3,2

47,2,56,2

48,6,9

48,6,11,1

48,8,1,4

48,8,9

50,16,41

50,17,176

2. Modern jogi források

2009. évi LXXX. törvény

Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény)

21. §

22. §

459. § (1) bek. 5.; 6. pont

459. § (1) bek. 3. pont

3. Bírósági Határozatok

BH 1996. 350.

BH 1997.11.512

B.147/2007/25

Bfv.536/2010/6

Bfv.283/2024/10

Felhasznált irodalom

1. Balogh Ágnes – Tóth Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog. Általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2015.
2. Benedek Ferenc: Jogos védelem, önhatalom és végszükség a római jog forrásaiban In: Tóth Mihály, Herke Csongor (szerk.) Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2001. 2-15. o.
3. Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
4. Belovics Ervin: Jogos védelem. PhD dolgozat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2007.
5. Brasiello Ugo: La repressione penale in diritto romano. Padova, E. Jovene, 1937.
6. Busch Béla: A jogos védelem múltja, jelene és jövője In: Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére. HVG-Orac, Budapest, 2015. 27-44. o.
7. Costa, Emilio: Crimini e pene da Romolo a Giustiniano. Bologna, N. Zanichelli, 1921.
8. Degré Lajos: A jogos védelem az anyagi büntetőjogban. Vác, Pestvidéki nyomda, 1910.
9. Gioffredi, Carlo: I principi del diritto penale romano. Torino, G. Giappichelli, 1970.
10. Harries, Jill: Law and Crime in the Roman World. Key Themes in Ancient History. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
11. Hoppár Kíra: Az állami büntetőhatalom kezdetei az antik Rómában = Scriptura 2016/II., 27-40. o.
12. Juhász Endre – Garajszki Ferenc: Indokolt-e a jogos védelem szabályozásának reformja?, Magyar Jog, 1971/10. 606-609. o.
13. Jusztinger János: A büntetőjogi dogmatika előképei az antik római jog kazuisztikájában. Benedek Ferenc kutatásainak tükrében In: Biró Zsófia – Jusztinger János – Pókecz Kovács Attila (szerk.): Antecessores Iuris Romani Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete, tanulmányok a római jog és a jogtörténet köréből. Pécs, PTE ÁJK Római Jogi Tanszékének Kiadványsorozata, 2016, 71-86. o.
14. Jusztinger János: A büntetőjog-dogmatika és a római jogtudomány Zlinszky János kutatásainak tükrében = Iustum Aequum Salutare 2016/1., 35-48. o.
15. Laboulaye, Édouard: Essai sur les lois criminelles des Romains. Paris, A. Durand, 1845.
16. Mészáros Ádám: A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái. Budapest, OKRI Kiadó, 2015.

17. Mészáros Ádám Zoltán: A jogos védelem és a végszükség korlátainak túllépéséről. Büntetőjogi Szemle, 2014/2. 62-68. o.
18. Molnár Imre: Ius criminale Romanum. Tanulmányok a római jog köréből. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013.
19. Mommsen, Theodor: Römisches Strafrecht. Leipzig, Duncker & Humblot, 1899.
20. Nagy Ádám: A jogos védelem és a végszükség a bírói gyakorlatban. Szakdolgozat. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013.
21. Nogel Mónika, Roncz Diána, Magyar Áron, Szili-Kis Ádám, Szigeti Judit, Török-Darai Richárd, Kemenesi Attila: A jogos védelem problematikája a magyar büntetőjogban In: Quot capita, tot sententiae. Győr, A Batthyány Lajos Szakkollégium Tanulmánykötete I., 2010, 45-81. o.
22. Nogrady, Alexander: Römisches Strafrecht nach Ulpian. Berlin, Duncker&Humblot, 2006.
23. Orosz P. Gábor: Analóg esetek a jogos védelem köréből a Digestában és a magyar Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlatában In: Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, 2004, (65)1-44. 267-273. o.
24. Orosz P. Gábor: Jogos védelem és végszükség, mint a jogellenesség kizáró okai a római jogban és napjainkban, Jogelméleti Szemle 2003/2, 161-174. o.
25. Polgár András: A jogos védelem és a végszükség napjaink ítélkezési gyakorlatában In: Büntetőjogi tanulmányok XIV/2., Veszprém, MTA veszprémi területi bizottsága, 2013, 3-39. o.
26. Sárly Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011.
27. Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései. Doktori értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, 2008.
28. Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Budapest, Ad Librum Kiadó, 2009.
29. Zlinszky János: Állam és jog az ősi Rómában. Budapest, Akadémia kiadó, 1996.
30. Zlinszky János: Római büntetőjog. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.